
نظریه برنامه ریزی: دیدگاه‌های سنتی و جدید

زیر نظر:

پرویز اجالالی

نوشته

پرویز اجالالی، مجتبی رفیعیان، علی عسگری

فهرست

۹	پیش‌گفتار
۱۵	بخش یکم: مقدمه
۱۷	۱. نظریه چیست؟ پرویز اجلالی
۱۸	۱. نظریه هم‌چون تعمیم‌های آزمون‌پذیر
۲۶	۲. نظریه هم‌چون تعمیم‌های تبیین‌کننده
۳۲	۳. نظریه هم‌چون تعمیم‌های آزاد (گفتمان)
۳۸	۴. نتیجه‌گیری
۴۳	۲. نظریه برنامه‌ریزی چیست؟ پرویز اجلالی
۵۰	۱. پیدایش و تطور نظریه برنامه‌ریزی
۵۷	۲. نظریه یا نظریه‌ها: گونه‌شناسی نظریه‌های برنامه‌ریزی
۵۸	گونه‌شناسی اثبات‌گرای سنتی: آندره‌آس فالودی
۷۱	گونه‌شناسی‌های جایگزین
۷۱	گونه‌شناسی تایلور و کوک
۷۲	گونه‌شناسی ایفتاشل
۷۵	گونه‌شناسی فریدمن
۷۷	گونه‌شناسی پسامدرن
۸۷	گونه‌شناسی آرکی‌بوجی و فالودی متأخر (بازگشت به اثبات‌گرایی؟)
۸۹	۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بخش دوم: نظریه‌های کلاسیک و تحولات آن‌ها

- ۹۹
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۵
۱۰۶
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۷
۱۳۸
۱۴۰
۱۴۷
۱۵۳
۱۶۲
۱۶۹
۱۷۵
۱۸۶
۱۹۰
۱۹۲
۲۰۳
۲۰۵
۲۰۷
۲۱۳
۲۱۵
۲۱۷
۲۱۹
۳. ظهور و سقوط نظریه خردگرا در برنامه‌ریزی پرویز اجلالی
۱. نظریه خردگرایی برنامه‌ریزی
۲. طبقه‌بندی نظریه برنامه‌ریزی
۳. چارچوب مفهومی برنامه‌ریزی خردگرا
۴. نقد نظریه خردگرا (اثبات‌گرا)
۵. برنامه‌ریزی خردگرا در آغاز قرن بیست و یکم
۴. رویکرد سیستمی در نظریه برنامه‌ریزی مجتبی رفیعیان
۱. تاریخچه و اصول نظری رویکرد سیستمی
۲. روش‌شناسی سیستم‌ها
۳. نظریه سیستم‌ها
۴. رویکرد سیستمی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای
۵. نظریه سیستم‌ها در چشم‌انداز آینده
۵. مارکس‌گرایی و برنامه‌ریزی پرویز اجلالی
۱. تطور نظریه مارکس‌گرایی برنامه‌ریزی
۲. نظریه مارکس‌گرا در برنامه‌ریزی شهری
۳. نظریه مارکس‌گرا در چشم‌انداز
۴. پسامارکس‌گرایی و نظریه تنظیم
- بخش سوم: نظریه‌های جدید
۶. نظریه برنامه‌ریزی وکالتی پرویز اجلالی
۱. گزاره‌های اصلی نظریه وکالتی
۲. برنامه‌ریزی وکالتی در عمل
۳. نقد نظریه برنامه‌ریزی وکالتی
۴. کلام آخر
۷. برنامه‌ریزی مشارکتی مجتبی رفیعیان

- ۲۲۴
۲۲۵
۲۲۸
۲۳۹
۲۴۱
۲۴۳
۲۴۸
۲۵۲
۲۵۷
۲۵۸
۲۶۳
۲۶۶
۲۶۹
۲۷۲
۲۷۷
۲۸۰
۲۸۵
۲۹۲
۲۹۴
۲۹۸
۳۰۷
۳۰۸
۳۱۱
۳۱۲
۳۱۴
۱. نظریه پایه برنامه‌ریزی مشارکتی
۲. ویژگی‌ها و مراتب مشارکت
۳. فرآیند برنامه‌ریزی مشارکتی
۴. جمع‌بندی
۸. نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی علی عسگری
۱. مبانی فکری و فلسفی برنامه‌ریزی ارتباطی
۲. نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی
۳. برنامه‌ریزی ارتباطی هم‌چون روش
۴. انتقادات وارده بر نظریه برنامه‌ریزی ارتباطی
۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۹. راست جدید و برنامه‌ریزی پرویز اجلالی
۱. برنامه‌ریزی راست‌گرای جدید
۲. راست جدید در عمل
۳. نقد و نتیجه‌گیری
۱۰. نهادگرایی و برنامه‌ریزی علی عسگری
۱. بنیادهای نهادگرایی
۲. نهادها و نقش آن‌ها در توسعه
۳. عوامل تقویت‌کننده رویکرد نهادگرا
۴. جایگاه برنامه‌ریزی در اندیشه نهادگرا
۵. سیاست‌های نهادگرا در برنامه‌ریزی توسعه
۶. نقد دیدگاه نهادگرا در برنامه‌ریزی
۷. نتیجه‌گیری
۱۱. پراگماتیسم، نوپراگماتیسم و برنامه‌ریزی پرویز اجلالی
۱. مبانی فکری پراگماتیسم
۲. پراگماتیسم نو

۳. نتیجه‌گیری

۳۱۶

۱۲. فرهنگ برنامه‌ریزی و دو مفهوم دیگر

پرویز اجلالی

۳۱۹

۱. پیدایش مفهوم فرهنگ برنامه‌ریزی

۳۲۱

۲. فرهنگ برنامه‌ریزی چه چیز نیست؟

۳۲۸

۳. تعریف فرهنگ برنامه‌ریزی

۳۳۳

۴. برنامه‌ریزی هماهنگ‌ساز

۳۳۷

۵. برنامه‌ریزی چارچوب‌گذار

۳۴۲

بخش چهارم: نقد و نتیجه‌گیری

۱۳. سه پارادایم برنامه‌ریزی: نتیجه کتاب

پرویز اجلالی

۳۴۷

۳۴۹

۱. محیط برنامه‌ریزی جهانی و تحولات آن

۳۵۰

۲. پارادایم برنامه‌ریزی و تحولات آن

۳۵۶

پیش‌گفتار

این کتاب کوششی است برای پاسخ دادن به پرسش‌های بسیاری که مفهوم یا واژه برنامه‌ریزی، به معنای وسیع آن، در ذهن ما برمی‌انگیزد؛ و کسانی که با برنامه‌ریزی سروکار دارند بیش از همه می‌دانند که پاسخ‌هایی که در طول سال‌های قرن بیستم و دهه اول قرن اخیر برای این پرسش‌ها فراهم آمده‌اند، بسیارند و فرآیند پیدایش پاسخ‌های نوبی‌پایان به نظر می‌رسد. مهم‌ترین هدف این کتاب در میان گذاشتن این پاسخ با خوانندگان علاقه‌مند و دانشجویان و کنش‌گران انواع برنامه‌ریزی‌هاست. نویسندگان این کتاب این آشنایی را لازم می‌دانند. متأسفانه واقعیت این است که در این حرفه شکاف میان نظریه و عمل امری جهان‌شمول است (نک. فصل ۲) و نظریه بیشتر دغدغه دانشگاهیان است تا کنش‌گران برنامه‌ریزی. در همه‌جای دنیا برنامه‌ریزانی که عملاً درگیر برنامه‌ریزی هستند توجه چندانی به نظریه ندارند و ترجیح می‌دهند بر اساس چارچوب و الگوهایی که ملکه ذهنشان شده به طراحی‌های خود مشغول باشند و این مباحث را به دانشگاهیان واگذارند.

بنابراین، اگر نویسندگان این کتاب اطمینان داشتند که استادان و دانشجویان ایرانی به اندازه کافی فرصت و امکان درگیر شدن با این مباحث را دارند، شاید انتشار چنین کتابی ضرورت نمی‌داشت، اما می‌دانیم از

آغاز مطرح شدن نظریه‌های برنامه‌ریزی در دهه ۱۹۳۰ میلادی به این سو، حداقل در زبان انگلیسی که ما اغلب با آن آشنا هستیم، حجم بسیار انبوهی از کتاب‌ها و مقاله‌ها که دامنه گسترده‌ای از مباحث مربوط به برنامه‌ریزی را در خود جای داده‌اند منتشر و خوانده شده‌اند. اما تعداد کتاب‌هایی که این مباحث را به دنیای فارسی‌زبان آورده باشند از تعداد انگشتان دست تجاوز نمی‌کند و عمده آن‌ها نیز ترجمه است. البته که بسیاری از این مباحث‌ها قدیمی شده‌اند یا در محیط برنامه‌ریزی ما کاربرد ندارند، اما تصویری کلی از روند تطور اندیشه برنامه‌ریزی برای دانشجویان و استاد فارسی‌زبان حیاتی است.

آنچه در بالا آمد هدف اول ما و شرط لازم موفقیت این کتاب است؛ اما هدف دوم و شرط کافی تأثیرگذاری کتاب این است که دانشجوی ایرانی را به اندیشیدن در باب معنا و ساختار و پی‌آمد آن دسته از مداخله‌ها در محیط‌زیست و زندگی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی مردم که برنامه‌ریزی‌اش می‌خوانیم، به اندازه کافی تشویق و علاقه‌مند کند. البته ما در کتاب و به‌ویژه در فصل آخر آن کوشیده‌ایم تا به یک الگوی مفهومی واحد برآمده از تجربه در برنامه‌ریزی اشاره کنیم، اما آشنایان با موضوع می‌دانند که این جمع‌بندی‌ها در جهان دانش فراپویای کنونی چقدر ناپایدار و ناقص‌اند و به‌جز به هنگام عمل فایده‌ای ندارند.

کتاب در سه بخش سازمان یافته است. بخش نخست که به معرفی نظریه برنامه‌ریزی می‌پردازد، از دو فصل تشکیل شده است. فصل ۱ به استنباط‌های گوناگونی که از مفهوم نظریه وجود دارد اختصاص یافته و فصل ۲ مشخصاً پیدایش و تطور نظریه برنامه‌ریزی را مورد توجه قرار می‌دهد و تصویری کلان از برداشت‌های گوناگون از نظریه برنامه‌ریزی در اختیار خواننده می‌گذارد. نویسنده هر دو فصل دکتر پرویز اجلالی است. موضوع بخش دوم کتاب نظریه‌های سنتی یا کلاسیک برنامه‌ریزی و تحولات آن‌هاست و سه فصل را دربرمی‌گیرد. در نخستین فصل (فصل ۳)

دکتر اجلالی پیدایش و تطور نظریه خردگرایی برنامه‌ریزی را پی می‌گیرد و به آنچه از این نظریه هنوز معتبرمانده و می‌تواند راهنمای ما در اندیشیدن به برنامه‌ریزی باشد اشاره می‌کند. فصل بعد (فصل ۴) به نظریه سیستم‌ها در برنامه‌ریزی اختصاص دارد. دکتر رفیعیان، نویسنده این فصل، از نظریه سیستم‌ها شروع می‌کند. سپس کاربرد این نظریه در برنامه‌ریزی را شرح می‌دهد و سرانجام به پیشرفت‌های اخیر نظریه سیستم‌ها و فرصت‌هایی که برای نظریه برنامه‌ریزی فراهم آورده اشاره می‌کند. فصل آخر این بخش (فصل ۵) نیز به مارکس‌گرایی که ریشه و مادر همه دیدگاه‌های انتقادی در علوم اجتماعی است اختصاص یافته است. در این فصل دکتر اجلالی به رابطه میان آرای مارکس و تجربه برنامه‌ریزی در اتحاد شوروی و سایر کشورهای «سوسیالیستی روزگاری موجود»، واکنش مارکس‌گرایان مستقل بعدی به این تجربه‌ها و تحولات آن و همچنین تأثیر عمیق این نظریه بر آرای برنامه‌ریزان در کشورهای سرمایه‌داری غربی می‌پردازد. این فصل با بررسی دیدگاه‌هایی که اندیشمندان علاقه‌مند به نظریه مارکس اعم از نو مارکس‌گرا و پسامارکس‌گرا، پس از فروپاشی اتحاد شوروی پیش نهاده‌اند توجه کرده و کوشیده با توجه به این دیدگاه‌ها آینده رابطه میان نظریه مارکس‌گرا و نظریه برنامه‌ریزی را در قرن بیست‌ویکم پیش‌بینی کند.

و سرانجام بخش سوم کتاب به معرفی نظریه‌های جدید برنامه‌ریزی اختصاص یافته است. این بخش از ۷ فصل تشکیل شده است. فصل ۶ به معرفی و نقد نظریه برنامه‌ریزی وکالتی در برنامه‌ریزی شهری می‌پردازد که یکی از اولین کوشش‌هایی بود که برای تبدیل برنامه‌ریزی از موضوعی کاملاً فن‌سالارانه و نخبه‌گرا به امری مربوط به عموم مردم صورت گرفت. در این فصل دکتر اجلالی زمینه‌های پیدایش، استدلال‌های نظریه و نقد آن را در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

در فصل ۷ دکتر رفیعیان به بحث مهم مشارکت در برنامه‌ریزی